

Románok Budapesten

Dimitrie Nedelcu – Nedelkó Döme

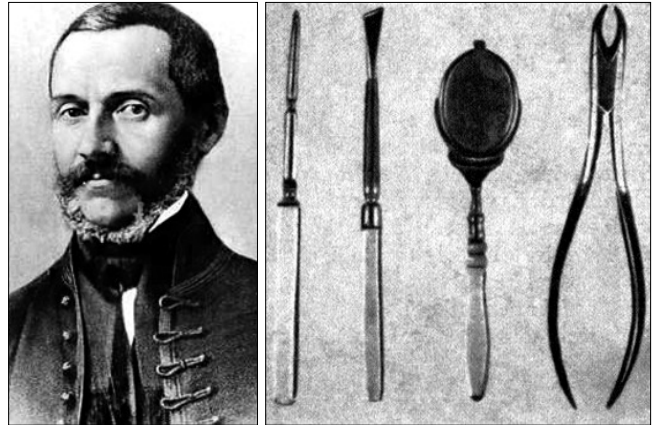
A fogászat, mint szaktudomány a XIX. század közepétől alakult ki. Ennek első jele az volt, hogy nem kötelező tárgyként bevezették az egyetemek orvosi karain. Németországban, a Würzburgi egyetemen C. J. Ringelmann (1776-1854) 1803-tól oktatta a fogászatot. Bécsben Carabelli, majd utóda Heider Moritz 1821-től rendkívüli tárgyként adta elő.

Magyarországon a fogászat oktatása 1844-ben kezdődött a pesti egyetemen. A fogászat első egyetemi előadója a román, illetve macedorómán származású Dimitrie Nedelcu – Nedelkó Döme volt.

Dimitrie Nedelcu 1812. október 12-én született Lugoson egy macedóniai román családból, amely a XVIII. század folyamán telepedett le a Bánságban. Nemzeti származása és görög-keleti vallása folytán a Nedelkó család a város román lakosságához tartozott. Lugos jelentős román gazdasági és kulturális központ volt. Damaschin Nedelcu – Nedelkó Damaszkín, a jövő orvos apja, jómódú iparos volt.

Nedelkó eleinte jogász pályára készült, ezt a szándékát azonban föladvá hamarosan orvostanhallgató lett Pesten. Egyetemi tanulmányait 1839-ben fejezte be és 1842-ig általános orvosi gyakorlatot folytatott. Megszerezte a tiszteletbeli városi tiszti főorvosi címet. 1842-ben elhatározta, hogy fogorvos lesz. Döntésében valószínűleg az játszhatott közre, hogy az általános orvosi praxisa rosszul jövedelmezett, és a fogászattól többet remélt.

Fogorvosi oklevelét Bécsben szerezte meg. Nagynevű professzorok tanították itt, a híres Carabelli és Sterne. 1842-ben már előadást tartott a fogászat tudományos alapokra helyezéséről a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók II. Nagygyűlésén. „Értekezés a fogorvosi tudománynak egy korszerű magasabb tudományos álláspontra emelése szükségéről” – ez volt előadása címe, amelyben a fogászat feladatait s a többi orvostudománnyal való viszonyát taglalta. „Köztudomású dolog, hogy testvérvárosi közönség műveltebb fogorvosok hiánya miatt, nemcsak egész fogazatok megszerzése vagy egyes fogak betétele, hanem csekélyebb működések végett is, vagy tetemes költségekkel (mi tudomásomra gyakran történik) Bécsbe utazni, vagy illy felette alkalmatlan, sőt néha kínzó helyzetben egy nem egészen biztos kéznek magát teljesen átengedni kénytelen. – Ezen tapasztalásom arra bírta, hogy a gyógytudomány gyakorlati részének ezen külön ágában is, mind az elméleti ismereteket, mind a műtéti és technikai ügyességet, a mostani leghíresebb bécsi fogorvosok útmutatása szerint, bármily nagy áldozatimba került is, hosszabb idő lefolyta után annyira magamévá tettem, miszerint most a közönség minden e részben teendő és teendhető kívánatinak teljesen és lélekösméretesen megfelelni képes vagyok.”

A hazai fogászati viszonyokat is pontosan látva így fogalmazott: „...a gyógyászok és pedig a műveltebb és kiképzettebb része, az orvostanárak, az orvostudomány gyakorlati részének egy külön ágát megtanulni s azt gyakorolni, eddig magokat szégyenlették, vagy azt magokhoz méltatlannak tartották, mint ez a fogorvosi tudománnyal is történt. Sőt a magasb értelemben vett sebészek, az úgynevezett operateurök is, a fogorvostudományt a megvetés bizonyos nemével nézték le, s a fogazatok készítésével vagy más fogorvosi működésekkel még ezek sem foglalkodtak soha. Ebből következett, hogy ezen tudomány az egész gyógytudománytól elkülönözve, elszigetelve miveltetett, mintha a szájüreg az organismushoz nem is tartozott volna.”

Nedelkó élethivatását a következőkben határozza meg: „Miatán pedig fő feladatomná tevén, a fogorvostant mindég csak a tudomány szempontjából tekintve művelni, s következőképp minden e részben teendő s a szájbetegségek orvoslását tárgyaló működéseimet mindég csak a gyógytudomány közönséges elveivel szoros kapcsolatban folytatni...”

1843-ban beadvánnyal fordult az Orvosi Karhoz, amelyben a fogászat ingyenes oktatására kért engedélyt. 1844-ben meg is kapta a fogászat egyetemi, fizetés és cím nélküli oktatása jogát. A fogászati tanszék felállítására nagy visszhangot váltott ki az orvosi sajtóban is. Az Orvosi Tár hírvonatában 1844-ben e szavakkal ünneplik az eseményt: „Hivatalba igtatások. Dr. Nedelko pedig f. hó 15-én igtatott szokott ünnepélyességgel a fogászati tanszékbe, s ezek szerint ezen szaktudományt sem leendnek többé kénytelenek orvos-sebész-növendékeink a külföldön tanulni.”

Schoepf-Mérei Ágoston folyóiratában, a Magyar Orvos-sebészeti s Természetudományi Évkönyvben B...-nyi aláírású, 1844. január 26-án keltezett bécsi levélben a következő sorok olvashatók: „Alkalmasint tudva lesz már Ön előtt azon nagyérdékű s igen örvendetes hír, miszerint a pesti egyetemnél két orvosi tanszék fog

felállíttatni; miért is jelenleg röviden csak azt írom meg, hogy a székek már betöltöttén dr. Arányi a kórbonctan rendkívüli tanárjává s dr. Nedelko a foggyógyászat magántanítójává (privat docent) ki is neveztetek; ez utolsó, tudomra legelső ily című hivatal Magyarországra”.

Az Orvosi Tár közli a székfoglaló beszédet is, melyet Nedelkó a foggyógyászat szükségéről és hasznáról tartott. Beszédében hangsúlyozta, hogy a fogászatot a mesterség szintjéről tudományággá kívánja emelni: „A fogorvosság nemcsak mesterség, hanem egyszersmind az orvostan egyik tudományos ága... Átlátták ezen állításom igazságát legújabb időkben többen, kik között az igen érdemes s így méltán híres Carabelli György bécsi tanár, éles elméjével s kitartó szorgalmával a fogművészetet jelen tudományos álláspontjára emelte... Reményem, hogy jövőendő tanítványaim kedves hazám szép reményei, az említett elveket s tanokat sajátjukká téve, a fogművészetet hazánkban is azon álláspontra emelendik, mely azt méltán illeti, t. i. az okszeres gyógytan egyik kiegészítő részévé, s azt okszerűleg és szorgalmasan gyakorolva, sok szenvedőnek hálakönyveit fogják legszebb jutalmuk zálogául tekinthetni, kik most egyébiránt, leginkább a vidéken, borbélyoknak és tudatlanoknak kénytelenek martalékul esni. A szenvedőknek nyújtott ezen segély s az abból származó gyógygyakorlat ismét visszahatólag a tudomány emelésére is fog szolgálni; miért reménylenem szabad, hogy a gyógytan ezen ága is az orvostudorok kezébe jutand...”

Nedelkó 1844. április 15-én kezdte meg előadásait. Tanmegbízatása fogak bonctanára és foghúzásra vonatkozott, de amikor Stahly bekérte tőle a tanítási tervét, abban a fogak anatómiája, élettana, patológiája, gyógykezelése, s mindennemű fogászati beavatkozás és a fogászati technika is szerepelt.

Lelkesedéssel és hozzáértéssel kezdte meg előadásait a pesti orvostudományi karon az orvosi és sebészeti szakra beiratkozott diákok előtt, amelyekhez műszereket és más szükséges dolgokat is kért. Nedelkó szakmai közleményei és munkái azt mutatják, hogy mind szakmai-gyakorlati, mind etikai szempontból a haladás híve volt.

A fogorvosi kar hazai elindulását követően a magyar származású orvos-sebész növendékek nem kényszerültek már idegen nyelven és drága pénzen külföldön tanulni. Nedelkóval véget ért a magyar fogászat történetének kezdeti, empirikus szakasza. A fogorvosi oktatás bevonult az egyetem orvosi karára, s a borbélyok, kovácsok és bábák kezéből a fogorvosok, az orvosdoktorok hatáskörébe került. 1878-ban Nedelkó megalakította az első fogorvos szervezetet, a *Budapesti Fogorvosok Egyletét*. Négy évig, a haláláig ő volt az elnöke, a titkári teendőket pedig a fiatal *Árkövy József* látta el.

Nedelkó igen hosszú időn át, 38 éven keresztül tanította a pesti egyetemen a fogászatot. Előadásainak helyszíne a Hatvani utcai orvosegyetemi épület bonctani tanterme, vagy a *Szervita téri lakásában* lévő rendelője volt. Nedelkó 38 éves működése során a fogászat hatalmasat fejlődött. A kezelések, a pótlások módszerei és a felszerelés egyaránt sokat változott.

A nagy gyorsasággal és ügyességgel, de brutális eszközökkel – úgynevezett kulcsokkal – végzett foghúzást felváltotta az anatómikus foghúzófogóval, kéjgáznarkózisban történő beavatkozás. A csontból faragott, nagyon költséges fogsorok helyett a pontos, gyorsan elkészíthető porcelánfogas kaucsukprotéziseket alkalmazták. Ennek mestere volt Nedelkó. A fúrógép – amelyet nálunk eleinte fogászgépnek neveztek – forradalmasította a megőrző fogászatot. Ez a módszer csak élete alkonyán érkezett Magyarországra, a számára már idegen volt, és nem is próbálkozott vele, mint ahogyan az újdonság számba menő emelhető-süllyeszthető fogorvosi szék sem került már a rendelőjébe.

Nedelkó minden tanévben, félévénként, heti kétszer két órán át tartott fogászati órákat. A budapesti Semmelweis Egyetem Fogorvosi Karának gyűjteményében őrzik Nedelkó német nyelvű előadási hirdetését. Ebből kiderül, hogy az előadásaival kapcsolatban száj- és fogbetegek számára járóbetegrendelést is fenntartott. Ebben is követte a nyugati egyetemek, így a bécsi egyetem fogorvos-előadóit, akiknek klinika és intézet híján így volt módjuk a gyakorlati képzésre. *Hattyasay* Lajos évi 5-20 közöttire becsüli a Nedelkó-tanítványok számát, eszerint 38 év alatt összesen mintegy 400 hallgatója volt. *Árkövy*, 1882-ben így jellemezte Nedelkót, mint orvost és tanárt: „Szelíd természetű, betegeink javára törekvő orvos volt, ki iránt ezek rokonszenvvel, míg ügyfelei őszinte tisztelettel viseltettek. Az orvoskari tanártestületben pedig mindig azok közé tartozott, kik a haladás ügyét képviselték. – Mint idős tanár az utóbbi évek tudományos vitáira is kiterjeszti figyelmét, nyugodt, higgadt előadási modora és egyeneslelkűsége által valamennyinek becsülését vívta ki.”

Nedelkó a magyar főváros orvosi életének közismert és tevékeny személyisége volt. Tagja volt a *Királyi Orvostudományi Társulatnak*, amelynek üléssein közléseket tett. Ismert gyakorló fogorvosként a tehetős rétegekkel tartott fenn kapcsolatot, és kiterjedt pacientúrája volt. Állítólag *Széchenyi Istvánt* is ő kezelte.

Nedelkó Döme sohasem titkolta a származását és a nemzeti érzelmeit. Házában románul is beszéltek, négy gyermekével pedig román nyelvtanárként foglalkozott. Nedelkó részt vett a budapesti görög-macedoromán egyházi közösség vezetőségében, amely a Petőfi téri ortodox templom, valamint a Galamb utcai görög és román iskola fenntartója volt. A fővárosi román kulturális és tudományos élet mecénása és aktív résztvevője volt. Folyamatosan támogatta a budapesti román egyetemi hallgatókat, háza pedig olyannyira nyitva állt a számukra, hogy egy ideig a román egyetemisták által létrehozott *Petru Maior Kör* vezetősége is nála tartotta az üléseit.

Nedelkó Döme 70 éves korában, 1882. áprilisában hunyt el. Hamvai a Kerepesi úti temetőben nyugsznak. Halálával megszűnt, sőt hivatalosan is töröltették a fogászati tanszék, amelynek 35 évvel későbbi újbóli elindítása *Árkövy József*nek köszönhető.

A Szervita tér a templommal és a rendházzal az 1800-as évek végén

A Szervita téri Nedelkó-ház

Pest belvárosában, a Szervita téren 1810-ben kezdődtek meg a nagy építkezések. Hatalmas, emeletes palotákkal építették be a teret és a környező kis utcákat. 1869-ben már állt a 3. számmal jelölt épület, az ún. *Nedelkó-ház* is.

Földszintjén az 1870-es évek elején nyitotta meg kapuit, a Kis Pipa nevű vendéglő, amely rövidesen a hazai és külföldi politikusok, írók, művészek – mások mellett *Ady Endre*, *Krúdy Gyula*, *Mikszáth Kálmán*, *Tisza Kálmán*, *Wekerle Sándor* s *Lesseps Ferdinand* – kedvelt találkozóhelyévé nőtte ki magát. A vendéglő a ház lebontásáig működött.

Nedelkó Döme halála után az ingatlant családtagjai örökölték, név szerint *Radulescu Györgyné*, született *Nedelkó Helén*, *Martinovics Ernő*, *Gusztáv*, *Emil*, *Irén* és *Martinovics Emilné*, született *Nedelkó Irén*.

1905-ben tekintélyes ember vette meg tőlük a forgalmas téren, akkor már előkelő üzletek szomszédságában található házat: *Stein Mátyás*, az ország-szerte ismert *Török A.* és *Társas Bankház* igazgatója. A bank ugyan még a *Teréz körút 46.* szám alatt fogadta ügyfeleit, de – érthető okokból – a jóval sűrűbben lakott Belvárosba, az üzleti élet kiépülő félben lévő központjába szándékozott áttenni székhelyét. A Szervita téri telek kiválóan alkalmasnak bizonyult e célra, a rajta álló kétemeletes, klasszicista házzal viszont már korántsem voltak elégedettek a bankház vezetői. Helyére újat képzeltek. Olyat, amely elég modern ahhoz, hogy mindenben megfeleljen a kor igényeinek, és emellett messzemenően biztosítja a közönség kulturált kiszolgálását is.

Már 1905 tavaszán kiírták a tervpályázatot egy új, négyemeletes bank- és irodaház megtervezésére. A fő cél a keskeny telek minél előnyösebb kihasználása volt, de úgy, hogy ez semmiképpen sem mehetett a kényelem és a biztonság rovására. A pályázat valamennyi díjazott építésze az akkor legdivatosabb hártyszerű acélüveg homlokzatot képzelte el az új belvárosi irodaházra. Szinte valamennyien abból

indultak ki, hogy az épület egész utcai frontja reklámfelület, amely különlegességével és látványosságával szolgálhatja a figyelem felkeltését.

A részvénytársaság a kivitelezéssel végül a *Böhm Henrik* – *Hegedűs Ármin* párost bízta meg, akik a bank sorsjátékának nyereségeit hirdető óriási fényűjságot is terveztek a keskeny homlokzatra.

A két építész többször dolgozott együtt külföldön is keresett, világhírű művészekkel. A *Török Bankház* oromzatát lezáró, *Hungária megdicsőülését* ábrázoló hatalmas mozaikképet például *Róth Miksa*, a századfordulós évek egyik legelismertebb üvegfestője készítette. *Róth* korábbi vázlatain még bankházhoz jobban illő jeleneteket láthatunk. Az első tervben a közepén álló arkangyal és kis segítői, a puttók aranyat szórnak a nép közé. A másodikon az angyal helyét *Patrona Hungariae* trónon ülő alakja veszi át, akit az egész nemzetet jelképező figurák állnak körül. Ettől is eltér némileg a megvalósult, ma is látható mozaik (amely műfajában a legnagyobb *Budapest*en). Ezen ugyanis Magyarország Nagyasszonyát már a magyar történelem vezető személyiségei, köztük *Rákóczi Ferenc* és *Kossuth Lajos* társaságában láthatjuk. A bankház legtetetjén a megépítéskor egy szoborcsoport is díszítette, férfi- és női alakokkal, akik vállukon egy hatalmas – talán a bankház nemzetköziségére utaló – földgömböt tartottak. A *Ney Simon* által tervezett igen súlyos szobor a rajta található cégfelirattal a második világháború idején sajnos megsemmisült.

Az 1920-as évek derekán *Stein Mátyás* rokonai örökölték a patinás épületet, amely ekkor már a város egyik legnépszerűbb bankházaként fogadta az ügyfeleket. A háború – és a bank megszűnése – után nem sokkal az egykori emeleti irodákat lakásokká, a földszintieket üzlethelyiségekké alakították át.

Berényi Mária

Irodalom:

- Adalékok a Belváros történetéhez, II. kötet., Budapest, 1993, p. 373-380.
- Bologa. si colab: Istoria medicinei, București, 1963.
- Chiffa V.: Profesorul Dimitrie Nedelcu (1812-1882), cel dintii profesor stomatolog ungar, de origine română. Diss. Cluj, 1929.
- Hattyasy Lajos: A fogászat tanítása Magyarországon, Budapest, 1891.
- Huszár György: Nedelkó Döme. Megemlékezés születésének 150. évfordulója alkalmából. Fogorvosi Szemle, 1962, 12. sz.
- Izsák S.: A román-magyar orvosi kapcsolatok múltjából. București, 1957.
- Salamon Henrik: A magyar stomatologia (fogászat) története. 1942, Budapest
- Stoiciocivi A.: Cîteva informațiuni despre viața și activitatea profesorului Dimitrie Nedelcu (1812- 1882) Diss. Cluj, 1940.
- Prusinszki István: A Török Bankház Szervita téri palotájának születése, tündöklése és hanyatlása, Népszabadság, 2001. augusztus 30.